

Prof. dr hab. Marian Szczodrowski
ul. Moniuszki 17/7
80-274 Gdańsk

Ocena rozprawy doktorskiej
mgra Grzegorza Kwiatkowskiego pt. *Poznawcze walory metafor aktualnych w oparciu o*
zdania metaforyczne typu X jest Y

Przedstawione i dyskutowane w niniejszej dysertacji doktorskiej zagadnienia traktują o istocie i roli metafory w zdaniach o określonej w jej temacie strukturze. Autor rozważa powyższe kwestie w trzech rozdziałach pracy (s. 23-221); inne części rozprawy stanowią: wstęp (s. 3-22), zakończenie (s. 222-230), wykaz skrótów i tytułów źródeł (s. 231-232), bibliografia (s. 233-239) i źródła internetowe (s. 240-241).

Rozważania na temat pojęcia metafory i jej definiowania wymagają odwoływania się do tradycji antycznej, a dokładniej do teoretycznego ujęcia tychże kwestii w działach Arystotelesa, w których tkwi źródło ich wykładni w aspekcie filozoficzno-językoznawczym. Powyższe zagadnienia stanowią początek pierwszego rozdziału pracy pt. **Metafora w tradycji filozoficznej** (s. 23-122). Doktorant nawiązuje do etymologii metafory, podkreślając, iż Arystoteles w definiowaniu akcentuje jej charakter stylistyczno-poetycki, w zakresie którego wymienia stosowność, jasność i wzniosłość stylu (zob. s. 25). Ponadto przywołuje wartość kognitywną metafor w procesie poznawania znaczeń użytych słów w określonym kontekście językowym, co jednocześnie skutkuje poszerzeniem wiedzy w ogóle.

Warto przytoczyć argumenty, które - według Kwiatkowskiego - nie znajdują akceptacji u współczesnych badaczy wyrażen metaforycznych. Są to trzy problemy, dotyczące zakresu metafory, dychotomii dosłowność vs metaforyczność i dychotomii norma vs anomalia językowa (s. 27). Istotną rolę w arystotelesowskiej teorii metafory odgrywa jej usytuowanie na płaszczyźnie retoryki i poetyki, gdzie uwydatnia się z jednej strony jej komplementarność, z drugiej zaś strony odmienność w odniesieniu do użycia języka, określenia celów i uwzględnienia zespołu okoliczności, w których dana metafora funkcjonuje.

W rzymskiej tradycji retorycznej definiowanie metafory podejmują M.T. Cynceron i M.F. Kwintilian, którzy, przyjmując tok myślenia Arystotelesa, poszerzyli zakres jej pojęcia w dziedzinie retoryki. Obydwaj uważają słowa za podstawowe elementy metaforycznego znaczenia. Pierwszy skłania się do konieczności rozważań pojedynczych słów metafory, drugi natomiast upatruje w niej dokonaną zmianę znaczenia słów lub wyrażen (s. 34). Ich teoretyczny wkład w wyjaśnianiu przenośni wiąże się z jej szczegółową klasyfikacją, wyeksponowaniem jako swoistego rodzaju porównania oraz wyszczególnieniem cech i funkcji w dyskursie (s. 34 in.).

Przechodząc do średniowiecznej tradycji metafory, Autor zauważa pewną deprecjację jej wartości i zatraty mocy perswazji. I tak, na przykład, św. Augustyn uznaje za jedną z trudności niezrozumienia tekstu Pisma Świętego posługiwanie się przenośnią, czyli znakami nieznanymi i wieloznacznymi (s. 45 i 47). Św. Tomasz z Akwinu widzi też negatywne skutki stosowania i rozpatrywania metafory w tekstach Pisma Świętego, chociaż zaznacza, że jej obecność jest konieczna i przynosi także określony pożytek (s. 49 i n.).

W tradycji nowożytnej, jak zauważa Doktorant, filozofowie podkreślają moc języka w opisie rzeczywistości pozajęzykowej oraz wiedzytwórczy charakter przenośni. T. Hobbes przypisuje językowi użyteczność w transformacji mowy wewnętrznej na wytwory zewnętrzne, podaje sfery zastosowania mowy, a także jej negatywne funkcje (s. 53 i n.). J. Locke wyróżnia w

funkcji języka dwa zjawiska: utrwalania myśli i możliwości komunikowania, zauważa niestabilność znaczeń, co narusza ich zrozumienie (s.57). J.J. Rousseau wraca do genezy języka, a w formach porozumienia się rozróżnia język mimiczny i głosowy, przypisując właściwe im skutki recepcji i zrozumienia (s. 59). W poglądach I. Kanta pojawia się inny niż dotąd pogląd na metaforę; stosuje następujące wyrażenia: unaoczniające/zmysłowe przedstawienie idei rozumu, estetyczne rozszerzenie pojęć, które implikują polot, wyobraźnię i genialność, a także stanowią tzw. 'twórczą władzę poznawczą' (s. 61 in.). G.W.F. Hegel zalicza metaforę do 'wyobrażeń poetyckich', a w nich wyróżnia funkcję obrazu jako ogniwa pośredniego między porównaniem i metaforą (s. 66). J.S. Milla zajmuje się błędami uogólnienia, gdzie rozpatruje fałszywe analogie, w ramach których odnosi się do przenośni (s. 70), a F. Nietzsche, prezentując istotę metafory, sytuuje ją na płaszczyźnie krytyki poznania naukowego w ścisłej relacji: umysł – natura (s. 72 i n.).

We dwudziestowiecznych rozważaniach metaforycznych odnotować trzeba na gruncie analitycznej filozofii zwrot ku zagadnieniom językowym i zwrócenia uwagi na konstruowanie teorii adekwatnego opisu rzeczywistości pozajęzykowej. Dla Bocheńskiego ważne są zatem cztery reguły w myśleniu analitycznym: analiza, język, logika i obiektywizm (s. 75). Program języka idealnego, sformułowany przez L. Wittgensteina, jest skuteczny w rozwiązywaniu problemów językowych; w tymże programie chodzi o 'uzasadnienie logicznie doskonałego języka' (s. 77). O statusie ontycznym metafory w aspekcie semantycznym, pragmatycznym i kognitywnym wypowiadają się liczni myśliciele, których semantyczne dociekania dotyczą problemu dosłowności lub metaforyczności zdania/wyrażenia (por. Black), stosowanych terminów: nazwa – znak (Henle), funkcji przenośni w teorii literatury (Wheelwright). Co zaś dotyczy aspektu pragmatycznego, to T. Cohen utrzymuje, iż znaczenie metaforyczne stanowi pewnego rodzaju derywację znaczenia dosłownego (s. 97), natomiast Loewenberg przyporządkowuje metaforę raczej do struktur wypowiedzi niż do struktur zdaniowych (s. 98). Podobny problem podejmuje J. Searle, twierdząc, że metafora wiąże się wyłącznie semantycznie z wypowiedzią (s. 99). Taki pogląd wyznaje również T. Dobrzyńska (s. 101). W podejściu kognitywnym podkreśla się rolę zarówno kontekstu w tworzeniu przenośnych znaczeń, jak i konceptualizacji rzeczy abstrakcyjnych (s. 112), przynależność przenośni do sfery myśli, czyli metafora nadaje strukturę myśleniu i wiedzy, stanowi środek języka abstrakcyjnego, posiada wartość ideologiczną (por. A. Deignan, s. 114 i n.). G. Lakoff i M. Johnson charakteryzują różne typy metafor, począwszy od samoistnych wyrażen (= skonwencjonalizowane wyrażenia) do metafor tzw. niezwykłych funkcjonujących i języku poetyki, i w slangu (s. 119).

W drugim rozdziale pt. **Poznawcze walory metafor aktualnych typu X jest Y** (s. 123-149) Autor kieruje uwagę na istnienie metafory w strukturze (1) wyrażenia jako konstrukcja nominalna (dopełniaczowa lub przymiotnikowa) i wyrażen predykatywnych, (2) zdania (oznajmującego bądź pytającego) i (3) dyskursu, stosowana w teorii naukowej, poetyce i psychologii. Ponadto nie pomija jej obecności w teorii literatury jako swoistej techniki narracyjnej, a także w językoznawstwie kognitywnym, gdzie wyróżnia się (1) metafory pojęciowe, traktujące o procesach myślenia i przedstawiania rzeczywistości pozajęzykowej i (2) metafory strukturalne wraz z ich różnymi relacjami między domenami źródłowymi i docelowymi.

Doktorant przyjmuje jako podstawę analizy zdania metaforyczne typu *X jest Y*, wyjaśniając dokładnie ich formułę oraz filozoficzno-językowe aspekty czasownika 'być' jako łącznika (copula), służący do ilustracji stosunku orzekania między podmiotem a orzecznikiem. Omawia także funkcje orzeczenia *być* w zdaniu o charakterze kohezyjnym, asercyjnym, egzystencjalnym i lokacyjnym (s. 125 i n.). Rozpatrując istotę kreatywności językowej, przypisuje jej szczególną wagę w akcie rozumienia metafory i jej walorów poznawczych. Tu

przywołuje poglądy licznych badaczy na powyższe zagadnienie (Arystotelesa, Blacka, Henle'go, Wheelwrighta i Ricoeur'a).

Przedmiotem rozdziału trzeciego pt. **Aspekty świata realnego w poznaniu metaforycznym** (s. 150-221) jest analiza poznawczych walorów metafor na podstawie wybranych zdań z poetyckich utworów następujących czasopism: *Twórczość, Odra, Akcent, Zeszyty Literackie, Fraza* i in. z lat 2010-2014. Autor wybrał trzy kryteria doboru materiału, a mianowicie czasowe, jakościowe i strukturalne. Zebrany materiał podzielono na tematyczne kategorie według metaforycznych predykcji przedmiotów poznania, z których do analizy wybrano pięć kategorii: czas, miłość, język, życie i śmierć (s. 167-221).

Każda kategoria poddana została wnikliwej analizie. I tak, na przykład, czas w poznaniu metaforycznym definiowany jest w aspekcie upływającym (ciągłym i ruchomym) oraz właściwym (punktowym i statycznym). Definicje są poparte przykładami i opatrzone szczegółową interpretacją. Objasniając metaforę *czas to pieniądz*, Doktorant podaje jej relacje z innymi metaforami, co ułatwia ich wartościowanie, a koncentrując się na pojęciu czas, podaje inne (kolejne) sposoby jego konceptualizacji w odniesieniu do korelacji czasu i przestrzeni. Z wyszczególnionych zdań metaforycznych wyprowadza interesujące Go struktury metaforyczne typu X jest Y (zob. przykłady s. 169 i n.), które z kolei poddane są ocenie merytorycznej (także krytycznej) w odniesieniu zarówno do prymarnego determinandum metafory 'czas', jaki i do innych determinandów związanych z pojęciem czasowości (np. czas jako taki, przeszłość, przyszłość, wieczność). Każde determinandum poddane jest wnikliwej i niekiedy drobiazgowej analizie pojęciowo-semantycznej (np. zaakcentowanie podobieństwa semantycznego między stosowanymi zwrotami przymiotnikowymi) i morfologicznej. Zauważa, że przedmiot determinandum może wystąpić jako zjawisko rozmyte i abstrakcyjne, że istnieje możliwość akceptacji dosłownego znaczenia, co prowadzi do chybionej interpretacji lub przyjęcia dwuznaczności wypowiedzi, zwrócenia uwagi na zasadę ciągu przyczynowo-skutkowego w odniesieniu do stanu teraźniejszego i przyszłego (aspekt czasowości), na relację przynależności itp.

Opisy zdań metaforycznych kończą się wnioskami, które informują, iż wartości logiczne badanych terminów różnie korespondują z ogólnie przyjętymi definicjami słownikowymi i z ich konceptualizacjami, tzn. podają, jakie elementy tych terminów w pełni, a jakie tylko częściowo należą do ich zakresu semantycznego.

Pozostałe zdania metaforyczne z wyżej wymienionymi kategoriami opracowano również wieloaspektowo i bardzo szczegółowo (por. s. 177-221).

Treść niniejszej dysertacji obejmuje wielość problemów na temat pojęcia samej metafory i zdań metaforycznych typu X jest Y. Aby przedstawić i opracować właściwości tych zagadnień, Doktorant zdecydował się na zaprezentowanie ich istoty filozoficzno-pojęciowej, rzeczywistości językowej i walorów poznawczo-estetycznych w ujęciu synchroniczno-diachronicznym. Wiedza teoretyczna, zdobyta na powyższe kwestie podczas studiowania, analizowania i wartościowania struktur metafor i ich funkcji w wypowiedzeniach, ukształtowały Jego teoretyczne przygotowanie do przeprowadzenia analiz wybranych metafor zdaniowych. Poznanie mechanizmu językowego przenośni, jej typów i zakresu funkcjonowania kierują Kwiatkowskiego do źródeł metafory, czyli do starożytnych myślicieli-filozofów, następnie do badaczy średniowiecznych, nowożytnych i współczesnych. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż Doktorant trafnie wybiera te zagadnienia, które bezpośrednio i pośrednio wiążą się z pojęciem metafory i jej funkcji w wypowiedzeniach zdaniowych. Ważne jest i to, że nie ogranicza się li tylko do wyliczania i opisu dokonanych poszczególnych teoretyków, lecz usiłuje - i to z powodzeniem - nie tylko wyeksponować ich twórcze wyniki, lecz także potrafi je odpowiednio i rzeczowo komentować. Ponadto nie postępuje tak tylko podczas

charakterystyki danego okresu lub osiągnięć wybranego teoretyka, ale, referując kolejno następne zagadnienia metaforyczne, nawiązuje do tych aspektów, które były przedmiotem dociekań wcześniejszych badaczy. Jest to zatem przykład postępowania konfrontatywnego, a niekiedy i kontrastownego, gdy przytacza odmienne poglądy na rozpatrywane kwestie innych teoretyków językoznawców i filozofów. Takie postępowanie świadczy o dobrym przygotowaniu i merytorycznym osądzie, a także o krytycznej ocenie diskutowanych problemów.

Zagadnienia metaforyczne są naświetlane i interpretowane w różnych aspektach; stanowią pewnego rodzaju *silva rerum* ich wielorakich kwestii i monodyscyplinarnych, i częściowo także interdyscyplinarnych.

I jeszcze jedna uwaga: Język używany przez Doktoranta cechuje się odrębnym i niekiedy zawilim stylem; wybiera słowa zapomniane (np. naówczas, s. 78), frazy potoczne (jak było mówione, s. 166), a liczne zdania długie są tak 'zapętlone' na płaszczyźnie syntagmatyczno-syntaktycznej, że wymagają wielokrotnego dekodowania semantycznego. Stan powyższy wynika prawdopodobnie z faktu, iż Autor dąży do przedstawienia szerokiego zakresu omawianego problemu i sięgania do głębi istoty rzeczy, którą wyjaśnia z możliwie każdej strony, poddając ją kilkurazowemu merytorycznemu 'nicowaniu'.

Zauważone niedociągnięcia i błędy w pracy:

- zbędny skrót mgr ... przed imieniem i nazwiskiem autora pracy (s. tytułowa)
- zwrot ... w oparciu o ... (s. tytułowa); jego poprawność językowa budzi dyskusję (lepiej: opierając się na ...; biorąc za podstawę ...; a ponadto nadmiar częstości stosowania tego zwrotu w pracy (cfr. *passim*)
- w podziękowaniu wyraz ... profesor ... wymaga z wielu względów majuskuły
- w spisie treści pominięto punktu: Źródła internetowe (s. 240-241)
- brak interpunkcji po wyrazie/wyrazach: ... pracy ... (s. 4), ... uaktywnia ... (s. 8), ... trudno uznać... (s. 23), ... do (?) dokonuje ... (s. 26), ...relacji ... (s. 44), ... ułomnością ... (s. 45), ... nauka ... (s. 74), ... niż ten ... (s. 75), ... Fregego ... (s. 77), ... wystarcza ... (s. 79), ... przeciwstawia ... (s. 80), ... metafory ... (s. 90), ... metaforycznym ... (s. 93), ... dosłownej ... (s. 100), ... znaczenia ... (s. 99), ... kryteriów ... (s. 121), ... zdań ... (s. 129), ... w sensie ... (s. 134), ... na pytanie ... (s. 142), ... kreatywności ... (s. 145), ... sposobu ... (s. 158), ...w metaforach B) i C) ... (s. 172), ... powyższy schemat ... (s. 189), ... w ten sposób ... (s. 195), ... taki może... (s. 200), ... w tych znaczeniach ... (s. 223), ... rozbieżności... (s. 224), ... iż sposób ... (s. 225), ... w determinandach ... (s. 225), ...znaczeniowych ... (s. 230)
- usterki techniczne: 2.Struktura ... (s. 5 i zob. s. 10), inne usterki: ... do metafora ... (s. 4), Przytoczony Augustyn ... (s. 6, brak wcześniej nazwiska tego myśliciela), ... Życie jest ... (s. 20), ... tego problem ... (s. 23), ... rozróżnienia na to... (s. 28), celu nie realizuje się ... (s. 30), ... obwicie ... (s. 33), sprawdzić poprawność gramatyczną ... *sub oculus subiectio* ... (s. 39), ... sensu stricte ... (s. 78), ... w języki ... (s. 80), ... od Katz i Fodor, ... (s. 94), ... między ... (s. 97), ... dwu-domenowego ... ? (s. 117), ... jak zostaje wykazane ... (s. 118), ... czyli e ... (s. 127), ... czasownika 'być'. (s. 128), ... relacja tożsamość ... (s. 163), ... jak było mówione ... (s. 166), W niniejszym rozdziale ... s. 187 (to nie rozdział, lecz podpunkt, zob. w innych miejscach, np. s. 221)
- zbędna interpunkcja po: ... wątpliwość ... (s. 102), ... poprzez język ... (s. 134), ... komunikacji ... (s. 189), ... w świecie ... (s. 200), ... Mimo, iż ... (s. 25 i *passim*), ale Mimo iż ... (s. 6)
- Rozdział czwarty pracy ..., ale Podrozdział 3.3 ... (s. 8), praca składa się z trzech rozdziałów)
- brak interpunkcji w wyrażeniu porównawczym o charakterze zdaniowym: ... zarówno ... jak i ... (s. 29, 31, 103, 105, 111, 112, 125, 127, 153, 157, 158, 162, 189, 200, 219).

Podsumowując zaprezentowaną treść pracy doktorskiej i jej merytoryczną interpretację **mgra Grzegorza Kwiatkowskiego**, stwierdzam, że spełnia ona warunki art. 26 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz. U. nr 65/2003, poz. 1365) i tym samym uzasadnia wniosek o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony.

Gdańsk, 2015-06-05

Prof. zw. dr hab. Marian Szczodrowski

